

<https://doi.org/10.15407/rksu.42.098>

УДК 001.32:59]-051(477):[001:59]-051(4)]-048.87]"1966/1970"

Ганна Індиченко, кандидатка історичних наук, старша дослідниця,
завідувачка відділу історії академічної науки

Інституту архівознавства, Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0003-2225-0214

SCOPUS: 57224568416

E-mail: Indychenko@ukr.net

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКИХ АКАДЕМІЧНИХ УЧЕНИХ-ЗООЛОГІВ З УЧЕНИМИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН (1966—1970): ІСТОРИКО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Мета роботи. У статті на основі архівних документів аналізуються форми та напрями співпраці українських зоологів з ученими європейських країн упродовж 1966—1970 рр. **Методологія праці** ґрунтується на застосуванні загальнонаукових (аналізу, синтезу, порівняння, деталізації, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-джерелознавчого, архівознавчого, біографічного) методів дослідження. **Наукова новизна** полягає в систематизації та аналізі комплексу малодосліджених і почасти недосліджених архівних джерел та здійсненні на їх основі історико-джерелознавчої реконструкції співробітництва українських учених-зоологів з ученими європейських країн хронологічного періоду 1966—1970 рр. **Висновки.** На підставі наукового аналізу маловідомих і частково недосліджених архівних документів з'ясовано, що Інститут зоології АН УРСР і його науковий склад активно співпрацювали з ученими з європейськими країнами. Найбільш плідним було співробітництво з ученими-зоологами Польщі, Чехословаччини, Болгарії, Німецької Демократичної Республіки, Федеративної Республіки Німеччини, Румунії, Угорщини, Франції. В означений період провідні фахівці установи залучалися до діяльності міжнародних організацій у

Цитування: Індиченко Г. Співпраця українських академічних учених-зоологів з ученими європейських країн (1966—1970): історико-джерелознавчий аспект. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2026. № 3 (42). С. 98—117. <https://doi.org/10.15407/rksu.42.098>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

галузі охорони природи, що свідчить про їхній високий міжнародний авторитет. Визначено, що найпоширенішими формами співробітництва були: наукові відраджень до наукових зоологічних установ європейських країн, прийом учених-зоологів країн Європи в Інституті зоології АН УРСР, обмін науковою літературою та колекційним матеріалом, участь у наукових заходах (конференціях, семінарах, засіданнях), зібраннях міжнародних організацій у галузі охорони природи. Співпраця з ученими країн Європи виявилася продуктивною та перспективною з огляду на територіальну близькість і спільність напрямів наукової роботи, що становили обопільний інтерес учених України та європейських країн. Це свідчить про євроінтеграційні тенденції української науки другої половини 60-х — початку 70-х років XX ст.

Ключові слова: міжнародне наукове співробітництво, Україна, країни Європи, вчені-зоологи, Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки, Архів Президії Національної академії наук України, Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю цілісного відтворення міжнародної діяльності Національної академії наук України (далі — НАН України) на основі архівних документів. Зважаючи на процеси входження української науки до європейського наукового середовища, актуальним є питання вивчення ретроспективної складової академічного наукового співробітництва за різними напрямками наукового знання. Ще одне актуальне завдання пов'язане зі збереженням національної пам'яті про українську науку та її видатних представників на основі архівних документів — неупереджених свідків минулого. Комплексне введення до наукового обігу малодосліджених архівних документів з історії співробітництва українських учених-зоологів дозволяє всебічно дослідити їхній внесок у розвиток зоологічної науки в європейському масштабі. Наукове співробітництво здійснювалося з багатьма європейськими країнами, а українські вчені-зоологи входили до складу провідних міжнародних наукових організацій, що свідчило про авторитет української зоологічної науки.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання європейського наукового співробітництва українських учених-зоологів частково висвітлювалося в українській науковій літературі. Зокрема, на основі комплексного аналізу архівних документів розкрито напрями співробітництва з ученими слов'янських країн хронологічного зрізу 1961—1965 рр. [1, с. 188—202]. Характеристики складу та змісту особового архівного фонду акад. О.П. Маркевича навів А.І. Шаповал [2, с. 660—672]. Він же, спільно із С.М. Коваленком, більш детально проаналізував співпрацю українського вченого з чеськими колегами [3, с. 226—245]. Джерелознавчий аспект міжнародних наукових зв'язків НАН України досліджуваного хронологічного періоду крізь призму її звітної документації здійснив колектив Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі — ІА НБУВ) [4]. Незважаючи на певний сегмент наукових праць за цією

тематикою, комплексне історико-джерелознавче дослідження, яке б відтворювало співробітництво українських академічних учених-зоологів з ученими і науковими установами європейських країн періоду 1966—1970 рр., не проводилося.

У статті ставимо за мету на основі архівних документів здійснити історико-джерелознавчу реконструкцію наукових зв'язків українських учених-зоологів з ученими країн Європи хронологічного зрізу 1966—1970 рр. Цією науковою розвідкою вводимо до наукового обігу маловідомі і почасти недосліджені архівні документи з історії наукових зв'язків НАН України з європейським науковим співтовариством, що сприятиме популяризації Архівного фонду НАН України.

Виклад основного матеріалу. Інститут зоології імені І.І. Шмальгаузена НАН України — всесвітньо відома зоологічна наукова установа, що має давню історію та визнані науковою спільнотою досягнення. Сьогодні інститут є головною установою в Україні та однією з провідних установ Європи з вивчення біорізноманітності тваринного світу [5]. Отримані установою впродовж 1966—1970 рр. результати науково-дослідної роботи мали велике значення як у галузі теоретичної розробки питань зоології, так і в їх практичному використанні в народному господарстві та науці, популяризації знань про охорону природи в Україні. Традиції співробітництва з європейськими науковими установами були закладені попередніми поколіннями видатних українських учених-зоологів. На це вказують архівні документи, які є джерельною базою пропонованого дослідження, зокрема ті, що стосуються міжнародних наукових зв'язків Академії наук загалом й Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України зокрема, а також окремих видатних учених-зоологів України. Ці документи відклалися в Архіві Президії НАН України (ф. № 251) та в ІА НБУВ (ф. № 258). Видовий склад представлений такими документами: загальними звітами Академії наук, щорічними звітами Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена АН УРСР, в яких наявні окремі розділи про міжнародну діяльність установи, звітною документацією науковців інституту про наукові відрядження за кордон, листуванням із науковими установами окремих країн із приводу реалізації спільних наукових проєктів, а також документами з міжнародної діяльності окремих учених, що зберігаються в їхніх особових фондах (листування, запрошення на міжнародні наукові заходи та їхні програми, плани наукових відряджень за кордон і звіти про їх результати тощо).

Інститут зоології АН УРСР підійшов до другої половини 60-х років ХХ ст. з низкою досягнень. Щорічні звіти інституту вказують на те, що впродовж 1966—1970 рр. провідна наукова установа України в галузі зоології проводила дослідження за чотирма проблемами: «Біологічні основи розвитку, реконструкції і охорони тваринного світу», «Шляхи і закономірності індивідуального та історичного розвитку рослинних і тваринних ор-

ганізмів», «Фізіологія і біохімія тварин і людини», «Гідробіоніка» (з 1968 р.) [6, арк. 1], [7, арк. 1], [8, арк. 1], [9, арк. 2—7] [10, арк. 2]. Дослідження за цими напрямками в окремих випадках потребували залучення даних іноземних фахівців, наукових консультацій з ними, спільних розробок у рамках певних аспектів наукової роботи.

Про спрямованість наукових досліджень шляхом роботи українських зоологів в європейських наукових центрах зоологічної науки дає уявлення план відряджень співробітників інституту за кордон на 1965—1966 р., датований 10 квітня 1964 р. і надісланий до Сектору наукових зв'язків із зарубіжними організаціями АН УРСР. З-поміж країн, до яких планувалися відрядження в 1966 р.: Франція, Чехословаччина, Велика Британія, Болгарія, Польща, Німеччина. Зокрема, до Чехословаччини планувалися відрядження: у Біологічний інститут Академії наук Чехословаччини (м. Прага), в лабораторію проф. В. Новака, для вивчення питань гормональної регуляції фізіологічних процесів у комах к. б. н. В.О. Колибіна; для ознайомлення з методикою еволюційного і функціонально-морфологічного вивчення тіла домашніх тварин і людини та оснащенням морфологічних лабораторій у цій країні (міста Брно, Прага) заввідділом, д. б. н. С.Ф. Манзія; до Карлового університету (м. Прага) для ознайомлення з досягненнями морфологів ЧССР у вивченні судинної системи к. мед. н. А.Д. Дзевеїної.

Інститут зоології в цей час розширював дослідження з генетики комах, тому був зацікавлений у відрядженні м. н. с. Л.І. Бондарчука до Болгарії (м. Софія), де була можливість ознайомитися з новітніми методами досліджень, що розроблялися лабораторією проф. М. Христова, зокрема працювати в університеті та на станції шовківництва. Відрядження було необхідне у зв'язку з розширенням роботи з породоутворення корисних шовкопрядів.

У Паризькому університеті (Франція), в лабораторії проф. М. Андре, мав освоїти методику культивування червонотілкових кліщів у лабораторних умовах і методики їх зараження та лабораторного дослідження м. н. с., к. б. н. Г.Й. Гуца. Низку відряджень було заплановано до Польщі. Так, м. н. с., к. б. н. В.І. Монченко мав оволодіти методикою фізіологічного експерименту з ракоподібними і гельмінтами, яка застосовувалася в Інституті паразитології Польської академії наук (м. Варшава); с. н. с., к. б. н. О.Р. Радзівський у наукових установах Польщі (міста Варшава, Торунь) планував вивчити методи досліджень кровопостачання м'язів птахів і ознайомитися з роботою лабораторій, що досліджували кровоносні судини. До Університету Франкфурта-на-Майні в Німеччині отримав відрядження заввідділу, д. б. н. С.Ф. Манзій з метою оволодіння методикою оптичних вивчень розподілення силових ліній різних навантажень на органи руху і методикою механічних випробувань скелетних елементів [11, арк. 1—8].

Найпоширенішою формою науково-інформаційного обміну з країнами Європи була участь українських учених у наукових заходах. На засідання IX Генеральної асамблеї та X Технічної наради Міжнародного союзу охорони природи, що відбулися в червні—липні 1966 р. у Люцерні (Швейцарія), Україну представляли д. б. н. М.А. Воїнственський і к. б. н. А.П. Федоренко, які репрезентували на цих наукових форумах Українське товариство охорони природи, а також с. н. с. Центрального ботанічного саду АН УРСР, к. б. н. С.І. Івченко. На асамблеї були представники від 46 країн світу і 10 міжнародних організацій, загалом понад 400 делегатів.

Зі звіту про результати відрядження, складеного д. б. н. М.А. Воїнственським і к. б. н. А.П. Федоренком, дізнаємося, що на наукових заходах обговорювалися проблеми взаємовідносин людини з природою у країнах помірного клімату. Найбільшу зацікавленість українських учених викликали доповіді, що стосувалися фауни, зокрема інтродукції тварин. Особливо цінну інформацію містили доповіді Де Воса (Канада), Батчера (Австралія), Готшлака (США), Рінея (Італія), Цвельфера (Швейцарія), Корнася (Польща) та ін.

Як відмічають українські вчені, на заключному засіданні асамблеї була прийнята резолюція, що стосувалася природоохоронних питань, важливих для всіх без винятку країн. Зокрема, це проблематика застосування інсектицидів, розвитку національних парків, китобійного промислу, а також окремих питань: зникаючих видів тварин у певних частинах світу, деяких парках, пустелях, островах тощо. Також дослідники виявили велику зацікавленість науковців зі швейцарських дослідних установ в обміні літературою з українськими вченими [12, арк. 454—464]. Це відрядження було використано для ознайомлення з роботою подібних за тематикою наукових досліджень Інституту зоології АН УРСР установ цієї країни і з системою організації охорони природи у Швейцарії.

Цього ж року заввідділом експериментальної екології, д. б. н. І.Т. Сокур відвідав Агрономічний інститут у Бухаресті (Румунія) та ознайомився з науковою роботою лабораторії гризунів. У довготривалому відрядженні в Польщі (м. Варшава) перебував с. н. с., к. б. н. В.І. Монченко, який півроку працював в Інституті паразитології ПАН та оволодів методами експериментальних досліджень веслоногих ракоподібних як проміжних господарів гельмінтів, вивчав паразитичних евгленід і методику їх культивування. У подальшому його співпраця з польськими колегами дістала продовження у спільних публікаціях. Загалом завдяки спільній роботі з польськими науковцями та аналізу європейських фауністичних матеріалів українському вченому вдалося описати нові таксони. Фундаментальні узагальнення В.І. Монченка щодо життєвих циклів і морфологічної еволюції ракоподібних здобули широке визнання за кордоном. Участь в європейських наукових заходах сприяла піднесенню міжнародного авторитету української

науки, була важлива в контексті нагального ознайомлення з останніми досягненнями в галузі зоології та охорони природи, що здійснювалися в зарубіжних наукових установах, і сприяла встановленню тісних особистих зв'язків з іноземними колегами.

Як свідчить звітна документація Інституту зоології, в обміні досвідом з українськими вченими були зацікавлені й науковці з країн Європи. Наприклад, у 1966 р. відділ експериментальної екології відвідав французький учений, проф. д-р Жак Лекомт, фахівець із дослідження зв'язків у суспільних комах. Він ознайомився з роботою відділу експериментальної екології та зробив доповідь про напрями роботи лабораторії, в якій працював. У відділі паразитології упродовж 1966 р. працював гельмінтолог д-р Р. Шмідт із Німецької Демократичної Республіки (НДР), який ознайомився з методикою паразитологічних досліджень і деякими групами паразитофауни. Відділ палеозоології відвідали проф., д-р В. Фольгер і проф., д-р Міхаель Йорга (м. Кельн, Федеративна Республіка Німеччина (ФРН). На кінець 1966 р. 45 наукових співробітників інституту проводили обмін науковими публікаціями з понад 260 вченими з 30 країн — Чехословаччини, Болгарії, Польщі, НДР, Угорщини, Румунії, Югославії, Франції, Великої Британії, Нідерландів, ФРН, Австрії, Фінляндії, Швеції [13, арк. 31—32].

Окрім обміну літературою здійснювався й обмін колекційними матеріалами. В окремих випадках такий процес супроводжувався виконанням обробки цих матеріалів. Так, у відділі ентомології була проведена обробка фондових матеріалів по довгоносіках із ПАН і з Музеєм Кеніґа (ФРН). У межах міжакадемічних обмінів для опрацювання порівняльних колекцій у Києві перебувало чимало зарубіжних фахівців. Робота з колекціями матеріалів, якими володів Інститут зоології, мала важливе значення для відображення результатів роботи в їхніх подальших наукових публікаціях. У 1966 р. інститут відвідав відомий французький етолог, проф. Жак Лекомт, секретар Міжнародної асоціації з вивчення суспільних комах, д-р А. Сулімський, асистент Грайфсвальдського університету Р. Шмідт, наукова співробітниця Інституту спелеології імені Еміля Раковіце Румунської академії наук, фахівець у галузі палеонтології та палеозоології Елена Терза [14, арк. 2—3].

У той же час українські науковці прагнули оволодіти новітніми методами роботи у знаних наукових європейських установах. Так, у короткому звіті про міжнародні наукові зв'язки Інституту зоології за 1965—1966 рр. міститься пропозиція розширити можливості для відряджень молодих учених до провідних лабораторій зарубіжних країн з метою оволодіння новими методами експериментальних робіт терміном від трьох до шести місяців [14, арк. 2—3].

Цінним джерелом для відтворення співробітництва українських зоологів із зоологами європейських країн є особові фонди видатних учених

України, що зберігаються в ІА НБУВ. З документів, що відклалися в особовому архівному фонді академіка О.П. Маркевича, дізнаємося, що він співпрацював із Вищою сільськогосподарською школою у м. Брно (ЧССР) і підтримував зв'язки з доцентом цієї установи, д-ром Б. Клімешем, деканом ветеринарного факультету і завкафедрою хвороб птахів. У листі від 28 червня 1966 р. до акад. О.П. Маркевича він писав: «Під час свого перебування в Києві я був дуже радий познайомитися з Вами і Вашим інститутом, про який я багато дізнався від проф. Дика» [15, арк. 1]. Невдовзі д-р Б. Клімеш приїздив до Києва і надіслав академіку О.П. Маркевичу лист із подякою за теплий прийом, датований 2 вереснем 1966 р. «Моє перебування в Радянському Союзі виявилось для мене не лише корисним із наукової точки зору, але й що стосується пізнання Вашого народу. У мене лишилися найкращі враження. Особливо згадую той гарний день, проведений з Вами у Вашому сімейному колі», — зазначив він у своєму листі [15, арк. 2].

З 14 по 17 листопада 1966 р. Вища сільськогосподарська школа (далі — ВСГШ) у м. Брно відмічала 150-річчя з нагоди заснування, і вчена рада ВСГШ прийняла рішення за видатні досягнення в галузі науки і підготовки спеціалістів з ветеринарії нагородити О.П. Маркевича золотою медаллю. Від чл.-кор. АН ЧССР, проф., д-ра Мирослава Вискота, ректора ВСГШ у Брно, депутата Національного зібрання ЧССР, на ім'я О.П. Маркевича надійшло запрошення, датоване 29 вересня 1966 р., з пропозицією взяти участь у святкуванні ювілею та отримати медаль [15, арк. 4].

Зі звіту академіка О.П. Маркевича про відрядження до Чехословаччини з 13 по 20 жовтня 1967 р. дізнаємося, що він брав участь у Міжнародному симпозіумі з хвороб риб у м. Брно, де йому і було вручено золоту медаль. На симпозіумі український учений виступив із доповіддю «Про стан і шляхи боротьби з хворобами ставкових риб в Україні». Перебуваючи у Празі, він ознайомився з досвідом роботи Інституту паразитології Чехословацької академії наук, а також роботою редколегії журналу «Folia parasitologica», членом редакційної колегії якого сам був. Український зоолог також виступив із доповіддю про розвиток паразитології в Україні на зборах Чехословацького товариства паразитологів [16, арк. 21—22].

1967 рік позначений великою кількістю міжнародних наукових конференцій, в яких брали участь українські зоологи, і розширенням географії наукового співробітництва, зокрема з країнами Північної Європи. У VIII Міжнародному конгресі біологів-мисливствознавців (м. Хельсінкі, Фінляндія) брав участь с. н. с., к. б. н. А.П. Федоренко, який виголосив на цьому заході доповідь. Проф., д. б. н. М.А. Воїнственський взяв участь в установчій конференції Східно-Європейського комітету з просвітництва МСОП (м. Прага, Чехословаччина), де був обраний заступником голови комітету. У VII Міжнародній конференції з медичних і біологічних приладів (м. Стокгольм, Швеція) брав участь д. б. н. С.Ф. Манзій. Крім того,

у 1967 р. П.М. Мажуга виступив із доповіддю на III конференції анатомів і гістологів у Болгарії. Цього ж року українські вчені ознайомлювалися з новими методам досліджень у Польщі (д. б. н. І.Т. Сокур), Болгарії (м. н. с. Л.І. Боднарчук). Натомість досвід Інституту зоології вивчали вчені Болгарії, НДР, Югославії, Франції.

Зупинимось на цих відрядженнях більш детально. З 6 травня по 2 червня 1967 р. у науковому відрядженні в Польській Народній Республіці (ПНР) перебував завідуючий відділом експериментальної екології Інституту зоології, д. б. н. І.Т. Сокур. Метою відрядження до ПАН було ознайомлення з тематикою і методикою екологічних установ, що працювали в рамках Міжнародної біологічної програми, та оволодіння методикою польових і лабораторних досліджень шкідливих гризунів, що застосовувалися в установах цієї академії наук. Під час відрядження вдалося ознайомитися з роботою Інституту екології ПАН, Інституту ссавців ПАН у Беловежі та лабораторією фізіології тварин кафедри еволюціонізму Ягеллонського університету у Кракові. За результатами відрядження І.Т. Сокур встановив дієві контакти з польськими екологами, зокрема з обміну інформаційними матеріалами в рамках Міжнародної біологічної програми, ознайомився з новими методиками екологічних досліджень і передав до бібліотеки Інституту зоології каталог польської екологічної літератури [16, арк. 25—31].

У довготривалому відрядженні в Болгарії перебував м. н. с. відділу експериментальної екології тварин Л.І. Боднарчук. Основна мета відрядження передбачала ознайомлення з генетичними методиками досліджень. Л.І. Боднарчук оволодів методиками з аналізу каріотипів, ознайомився з літературою, мав можливість самостійно виготовити препарати, необхідні для досліджень [16, арк. 33—37]. Участь у VII Міжнародній конференції з медичних і біологічних приладів, що проходила у Швеції з 14 по 19 серпня 1967 р., брав д. б. н. С.Ф. Манзій. Висвітлюючи у звіті результати відрядження, він зауважував, що для нього найбільший інтерес становили доповіді з біомеханіки і серцево-судинної системи, оскільки «в них було багато такого, що можна було використати для наших досліджень» [16, арк. 109]. Також великий інтерес становила виставка новітньої апаратури і приладів, серед яких найбільше зацікавлення український учений виявив до японських транзисторних мініатюрних приладів для дослідження серця і судин, американських приладів для телеметрії й обчислювальних приладів медичного призначення, західнонімецьких термографів, спектрофотометрів і хроматографів, англійських приладів для досліджень органів дихання і шведських багатоканальних універсальних мінгографів. Важливо, що С.Ф. Манзій привіз в Україну проспекти з технічними характеристиками на всі прилади, що викликали у нього зацікавлення [16, арк. 108—115].

Цікавий факт з історії міжнародних наукових зв'язків Інституту зоології був пов'язаний з отриманням за спеціальною домовленістю від

Французького посольства в Москві вузькоплівочних (до 16 мм) короткометражних фільмів з науково-зоологічної тематики. Лише 1967 р. було отримано від французьких колег і переглянуто понад 30 різних фільмів [7, арк. 28—29].

У Міжнародній конференції біологів-мисливствознавців, що проходила з 22 по 27 серпня у Фінляндії, брав участь с. н. с. Інституту зоології А.П. Федоренко. Конгрес зібрав понад 200 представників зі 22 країн світу. Він сприяв розвитку наукових досліджень у галузі мисливствознавства шляхом зміцнення контактів між ученими багатьох країн. Робота симпозиуму спрямовувалася за такими напрямками: мета і вивчення водоплавних птахів; популяційна екологія тетеруючих; залучення мисливців і любителів природи до вивчення біології дичини [17, с. 95—96]. Під час конгресу працювали й неофіційні дискусійні групи, на засіданнях яких учасники обмінювалися думками з окремих питань. А.П. Федоренку було доручено підготувати для загального звіту матеріали дискусійної групи з проблем пестицидів. Український учений позитивно оцінював можливості під час екскурсії ознайомитися з природними ландшафтами Фінляндії, заповідниками, мисливськими, а також науково-дослідними станціями [16, арк. 116—119].

В особовому фонді академіка О.П. Маркевича відклалися значний сегмент документів про його участь у роботі Польського паразитологічного товариства. О.П. Маркевич брав активну участь у з'їздах цього товариства, привозив польським колегам і ділився з ними відбитками опублікованих своїх праць із питань паразитології та зоології безхребетних, читав під час своїх відряджень лекції з питань паразитології, виступав із доповідями на наукових заходах, ознайомлювався з дослідженнями польських колег із паразитології, надавав консультативну допомогу польським біологам. З перекладу листа голови Польського паразитологічного товариства, проф., д-ра Збігнева Казара, датованого 7 червнем 1967 р., дізнаємося, що О.П. Маркевичу рішенням загальних зборів членів цього товариства від 19 травня 1967 р. присвоєно звання почесного члена Польського паразитологічного товариства. «Святковий акт вручення цього звання Вам і проф. П.К. Гернхему, з Англії, мав місце на останньому пленарному засіданні IX з'їзду Польського паразитологічного товариства, в Катовіцах, 20 травня 1967 р. На жаль, ми не змогли вручити приготовлений диплом Вам особисто. Як стало відомо, Ви перебуваєте зараз за кордоном і через це ми не змогли прийняти Вас у Польщі. Ми дуже хотіли б вручити Вам диплом на нашій землі, і думаю, що для цього випаде нагода. У травні наступного року ми організовуємо у Варшаві конференцію делегатів Європейської Федерації паразитологів і в наступні дні (17 і 18 травня 1968 р.) Міжнародну конференцію з проблеми фасціольозу. Можливо, тоді або в інший зручний для Вас час нам вдасться довести до кінця цю справу», — йдеться в листі [18, арк. 53—53 зв.].

Якщо аналізувати зв'язки з країнами Європи у 1968 р., необхідно відмітити, що широкі перспективи для поглиблення співробітництва з європейськими науковими установами відкрилися з обранням провідних українських зоологів до складу міжнародних організацій з охорони природи. Зокрема, в 1968 р. д. б. н. М.А. Воїнственський був обраний заступником голови Східно-Європейського комітету МСОП. Цього року він брав участь у двох нарадах з охорони природи у ПНР і НДР, де виступив з доповідями про природоохоронні роботи в УРСР. Крім того, очолюваний ним відділ зоології хребетних підтримував постійні зв'язки з науковими установами Болгарії, Румунії, ПНР, ЧССР, Угорщини, обмінюючись науковою літературою та інформацією. Відділ ентомології здійснював обмін публікаціями з ученими 27 країн. У 1968 р. з роботою Празького національного музею ознайомила к. б. н. М.Д. Зерова, а робота з фондovими матеріалами у ЧССР дозволила їй провести ревізію одного роду комах, важливих для сільського господарства. Велика група співробітників інституту брала участь у XII Міжнародному конгресі ентомологів, де виступили наукові доповіді та повідомлення. Академік О.П. Маркевич брав участь у роботі Міжнародної конференції з фасціольозу у Варшаві, де зробив наукову доповідь про екологічні особливості цього паразита в умовах Об'єднаної Арабської Республіки, на засіданні Польського товариства паразитологів виступив з доповіддю про теоретичний аспект сучасної паразитології. Крім того, провідний український учений був членом редколегій низки зарубіжних журналів із паразитології. До участі в координації досліджень із вивчення павутинних кліщів — шкідників сільського господарства в рамках Міжнародної біологічної програми долучився в 1968 р. к. б. н. І.А. Акімов.

Відділ експериментальної екології на постійній основі проводив обмін друкованою продукцією із зарубіжними вченими і встановив зв'язки з профільними науковими установами ПАН, АН ЧССР, Інститутом сільського господарства та Інститутом біології в Румунії, інститутами зоологічного профілю Болгарії, Югославії, Франції. У 1968 р. відділ відвідав проф. В. Новак (ЧССР). Відділ брав участь у дослідженнях із Міжнародної біологічної програми та опублікував матеріали в Першому інформаційному збірнику Національного комітету по Міжнародній програмі біологічних досліджень при АН СРСР.

Українські палеозоологи проводили обмін літературою з ученими Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Югославії, Румунії, Болгарії, НДР, ФРН. Було зроблено визначення викопних залишків птахів для Британського музею. Відділ палеозоології в 1968 р. відвідав та отримав консультації головний директор Угорського сільськогосподарського музею в Будапешті, д-р Янош Матолчі і д-р П. Баллманн — науковий співробітник Інституту палеозоології та історичної зоології (ФРН).

Співробітники відділу цитології та гістогенезу обмінювалися науковими публікаціями з ученими Франції. Д. б. н. П.М. Мажуга був запрошений до участі в роботі конференції з остеології в Ростоці (НДР). Відділ налагодив зв'язки з проф. Шумахером (НДР), проф. Куммером (ФРН), проф. І. Батарою (Угорщина) і Науковим ембріологічним центром Голландії [8, арк. 41—43].

З 20 червня по 25 червня 1968 р. в науковому відрядженні в Польщі перебував голова Українського товариства охорони природи, проф. М.А. Воїнственський, який брав участь у I засіданні членів Президії Східно-Європейського комітету Комісії з просвітництва МСОП, заснованої в червні 1966 р. На установчій конференції комітету в Чехословаччині (25—30 січня 1967 р.) М.А. Воїнственський був обраний членом президії та заступником голови комітету. Метою наради, що відбувалася у Варшаві і в Біловезькому національному парку, була подальша розробка програми і завдань комітету, підбиття підсумків його роботи за перше півріччя, обговорення питань щодо перспектив роботи комітету на найближчі два роки. У звіті про результати цього наукового відрядження український учений наголошував, що члени президії обмінялися інформацією з приводу того, що було зроблено у плані виконання рішень першої конференції комітету, і доповіли про роботу, яка здійснювалася в їхніх країнах у рамках вирішення проблем, що перебували в компетенції Комісії з просвітництва МСОП. М.А. Воїнственський доповів про роботу Українського товариства охорони природи, стан викладання основ охорони природи у школах і закладах вищої освіти України, видавничу діяльність, форми популяризаційної роботи з охорони природи. Він позитивно оцінив досвід колег із Чехословаччини з організації міжнародних інтернаціональних таборів для молоді з охорони природи на базі національних парків із залученням найкращих активістів з природоохоронної роботи. Такий вид роботи з популяризації охорони природи серед молоді М.А. Воїнственський вважав за доцільне впровадити і в УРСР, а досвід діяльності національних парків Польщі, в яких велася значна агітаційно-виховна робота з туристами, міг би бути застосований і в Україні. Особливо корисним видавався досвід із видавництва поліграфічно якісних путівників, буклетів, листівок, що були покликані сприяти популяризації знань про природу та її охорону. В.А. Воїнственський зазначив, що на засіданні значну увагу було приділено питанню видання інформаційного бюлетеня комітету, обговоренню змісту другого і третього номерів журналу. Бюлетені, вважав він, мають слугувати засобом широкої взаємної інформації не лише між країнами — членами комітету, а й між членами МСОП.

Одним із напрямів роботи наради було обговорення питання необхідності розширення переліку спеціальних періодичних видань з охорони природи — часописів, збірників, газет, допоміжних наочних посібників — плакатів, буклетів, поштових листівок, марок. Таке видання матеріалів, зразки

яких передали для ознайомлення учасникам наради, було добре поставлене в Польщі, Чехословаччині, НДР. Президія комітету вирішила звернутися до директивних органів країн-членів із проханням ширше практикувати обмін делегаціями та окремими представниками державних і громадських організацій, що займаються охороною природи. На нараді було вироблено план і форми подальшої роботи комітету.

Під час перебування в Біловезькому національному парку М.А. Воїнственський ознайомив його співробітників з природоохоронною роботою Українського товариства охорони природи, ті, у свою чергу, виказали побажання практикувати зустрічі співробітників України і Польщі в подальшому. В останні два дні перебування в Польщі українському фахівцю вдалося ознайомитися з роботою Інституту з вивчення ссавців у Біловезі та Інституту екології ПАН, результати роботи яких були відомі українським зоологам із друкованих видань цих установ, які регулярно отримували Інститут зоології. Для подальшої реалізації спільних наукових проєктів були корисними встановлення особистих наукових контактів із науковими співробітниками зазначених установ, обмін досвідом й ознайомлення з науковим обладнанням лабораторій, методиками досліджень, віварієм для піддослідних тварин. Особливу увагу український учений виявив до досвіду облаштування дослідних віваріїв із природною рослинністю, конструкцій кліток у закритих приміщеннях, лабораторій.

Викликали зацікавленість в українського вченого також методи відлову, мічення й обліку чисельності диких свиней, які використовувалися Інститутом екології ПАН у Кампіноському національному парку поблизу Варшави. Важливе значення мало встановлення зв'язків з Інститутом екології ПАН, оскільки він був широко відомим центром екологічних досліджень, а його керівнику проф. К.К. Петрусевичу доручили організувати і координувати дослідження за Міжнародною біологічною програмою в усіх європейських країнах. Польські колеги вказували зацікавленість у дослідженнях з екології тварин, що проводилися Інститутом зоології АН УРСР [19, арк. 1–8].

З 10 по 15 листопада 1968 р. М.А. Воїнственський перебував у НДР, де проходило пленарне засідання Східно-Європейського комітету Комісії з просвітництва МСОП. Як заступник голови президії комітету він мав взяти участь у нараді і виступити з доповіддю про форми і методи природоохоронної виховної роботи в УРСР. М.А. Воїнственський брав участь у засіданні і виступив із доповіддю про форми і методи природоохоронної виховної роботи в Україні. У м. Варен біля Мюріцгофа учасники заходу відвідали краєзнавчий музей, експозиція якого дала вичерпне уявлення про природу, історію, економіку краю. В останній день перебування в Берліні учасників засідання запросили на перегляд і обговорення природоохоронних фільмів «Квіти і комахи», «Охорона природи», «Весна на озері Мюріц»,

які ще не виходили на широкий екран. Український учений відзначив, що запропоновані до перегляду фільми були цікаві і добре зроблені, а після їх перегляду відбулося обговорення, в якому він також брав участь. Учасники засідання висловили побажання, щоб президія комітету взяла на себе організацію міжнародного обміну фільмами на природоохоронну тематику.

Характерно, що всі учасники засідання виявили інтерес до Українського товариства охорони природи і засвідчили готовність до встановлення з ним дієвого співробітництва. Говорячи про співробітництво товариства з європейськими інституціями в галузі охорони природи, М.А. Воїнственський у звіті наголошував, що вже проводиться обмін інформацією і літературою з установами Польщі, НДР, Чехословаччини та що заплановано налагодити такий обмін із країнами — членами Східно-Європейського комітету. Щодо перспектив подальшого співробітництва видавалося важливим дістати можливість через безвалютний обмін співпрацювати на рівні фахівців у галузі охорони природи або спеціалізованих делегацій, передусім із країнами Східної Європи, натомість позитивний досвід діяльності українських природоохоронних організацій може бути поширений у діяльності зазначених країн. На думку М.А. Воїнственського, важливим є питання розширення можливостей взаємної інформації між країнами — членами комітету, а також іншими країнами. Вносячи пропозиції за результатами відрядження, вчений звертав увагу на необхідність запровадження в Україні регулярного періодичного видання, в якому можна було б в потрібних масштабах висвітлити велику роботу в галузі природоохоронної діяльності. Ще одне питання, яке потребувало вирішення, — викладання основ охорони природи у середніх і вищих навчальних закладах України, оскільки такі курси практикувалися в окремих університетах на біологічних і географічних факультетах. Ці проблеми на той час були актуальними не лише для України, а й для більшості європейських країн [19, арк. 9—18].

Співробітництво з країнами Європи українських учених-зоологів не обмежувалося лише їхньою участю в міжнародних наукових заходах і відрядженнях за кордон, адже й європейські вчені активно відвідували Інститут зоології. Так, у 1969 р. інститут відвідали: директор Празького інституту ентомології д-р В. Новак, який виступив із доповіддю «Гормони комах і їх практичне і теоретичне значення»; угорський учений д-р Іштван Мачкаші із доповіддю «Гельмінтологічні дослідження в Угорщині». З діяльністю інституту цього року ознайомився декан біологічного факультету Університету Східної Англії д-р Кітчінг, який високо оцінив роботу Зоологічного музею і лабораторії електронної мікроскопії. Лабораторію фізіології і біохімії комах відвідав д-р Ляйбері. У відділі палеозоології працював польський учений Ш. Годиницький.

Співробітники Інституту зоології брали активну участь у міжнародних наукових заходах, симпозіумах, нарадах. Співробітники лабораторії

фізіології і біохімії комах підтримували зв'язки з Національним інститутом агрономічних досліджень (Франція), Інститутом біології розвитку Румунської АН. Відділ порівняльної морфології підтримував наукові зв'язки з лабораторією проф. І. Ботара Будапештського інституту неврології і психіатрії. Відділ експериментальної екології співпрацював з Інститутом екології ПАН. З метою обміну фондовими і науковими колекціями у 1969 р. Зоологічний музей налагодив зв'язки з Британським музеєм природничої історії [9, арк. 19].

З 16 по 22 квітня 1969 р. у НДР з нагоди 550-річчя Ростоцького університету проводилася II Морфологічна конференція, участь в якій брав заввідділом еволюційної морфології Інституту морфології, д. б. н. С.Ф. Манзій, який, спільно з академіком В.Г. Касьяненком, підготував для виступу доповідь «Поєднання морфологічних, фізіологічних і експериментальних методів дослідження при вирішенні питань еволюції та функціонального аналізу кінцівок четвероногих». За час перебування в Ростоці український учений взяв участь у п'яти засіданнях конференції, на одному з яких виступив з доповіддю, відвідав і оглянув Анатомічний інститут. У звіті про результати наукового відрядження зазначено, що на конференції було заслухано 38 доповідей, найбільша кількість яких присвячена різним модифікаціям існуючих методик досліджень, а найбільший інтерес становили доповіді про нові методики морфологічних досліджень, зокрема про ензимогістохімічний метод, методику картометрії, використання мікрофотометра, математичний аналіз структур і застосування осміевої кислоти і цинк-йоду в гістології. Доповіді оглядового плану стосувалися історії морфологічних досліджень у Ростоцькому університеті. Значний інтерес становили презентації препаратів, виготовлених із використанням Колакрилу М і полістиролу. Доповідь українського вченого була зустрінута з інтересом і викликала жваве обговорення. Під час цього відрядження український дослідник відвідав анатомічний інститут університету і відмітив добру обладнаність лабораторій, а також використання приладу «Конвеєр», розробленого в Інституті фізіології ім. О.О. Богомольця. Український дослідник відзначав, що інститут вивчає морфологію скелету і мускулатури, в установі добре налагоджена справа друку наукової продукції, а наявність у штаті художників дозволяє ілюструвати наукові публікації та мати чудовий фонд таблиць. Заслужувало на увагу українського вченого перейняття досвіду німецьких установ у напрямі продуктивної організації робочого дня, належного обладнання лабораторій, виконання досліджень у детальній відповідності до вимог методик, якісного та швидкого друку наукових праць [20, арк. 1—4].

Обмін думками, зустрічі з іноземними колегами відбувалися і на наукових заходах, організованих в Україні та СРСР. У 1969 р. відбувся Міжнародний колоквиум з геології та фауни нижнього і середнього плейстоцену

Європи (м. Москва, РСФСР), інформація про який відклалася в особовому архівному фонді академіка І.Г. Підоплічка, котрий був членом організаційного комітету цього заходу і виголосив на ньому, спільно з І.А. Одинцовим, доповідь «Геологія і фауна Одеських катакомб» [21, арк. 8—9, 10].

Постійно збільшувалася й кількість наукових заходів, організованих АН УРСР або безпосередньо за участю найвищої наукової організації України. Станом на 1970 р. проведено 47 наукових конференцій, сесій, нарад, симпозіумів, шкіл, семінарів у різних галузях науки, з яких 4 були міжнародними, 22 — всесоюзними і понад 20 — республіканськими [22, с. 226].

У 1970 р. форми міжнародного наукового співробітництва включали широкий обмін відбитками наукових праць, підготовку доповідей на міжнародні наукові заходи, наукові відрядження співробітників за кордон, прийом зарубіжних дослідників в Україні. У Познані (ПНР) з доповіддю «Питання прикладної орнітології» виступив директор Інституту прикладної зоології Річард Трачек, який ознайомлювався з науковою роботою відділу хребетних Інституту зоології АН УРСР. У відділі палеозоології цього ж інституту працював польський фахівець у галузі археологічної палеонтології Ш. Годинський, а також чеська дослідниця Надія Обречелова з Інституту геології АН ЧССР. Відділ ентомології Інституту зоології відвідали наукові співробітники Пловдівського педагогічного інституту (Болгарія) — фахівець у галузі біології і гістології Благой Руєв і вчений-морфолог і гістолог Василій Томов. З роботою лабораторії гельмінтології та музеїв Інституту зоології АН УРСР ознайомилася угорська вчена у галузі гельмінтофауни Бела Еделені. Зоологічний музей, відділ паразитології і відділ ентомології здійснювали обмін колекційним матеріалом з багатьма закордонними науковими установами. У 1970 р. к. б. н. Г.В. Бошко перебував у науковому відрядженні в Румунській Народній Республіці, де ознайомлювався з працями по боротьбі з гнусом і поділився особистим досвідом наукової роботи за цим напрямом. Про авторитет українських учених свідчить участь відомого українського вченого-ентомолога, фахівця в галузі захисту рослин та біологічних методів боротьби зі шкідниками, к. б. н. В.А. Колибіна в Міжнародному конгресі із захисту рослин у Парижі. Особливо продуктивним був міжнародний обмін досвідом між українськими (Київ), болгарськими (Пловдів) і німецькими (Росток) вченими в галузі аграрних наук та зоології [23, арк. 65].

Завідуючий лабораторією, с. н. с. Інституту зоології, к. б. н. Г.В. Бошко з 10 вересня по 7 жовтня 1970 р. перебував у Румунії. Відрядження було необхідним з огляду на залучення Інституту зоології до комплексу робіт по боротьбі з гнусом у долині р. Дунай, а Г.В. Бошко був членом Міжвідомчої консультативної комісії по боротьбі із гнусом в УРСР, а також одним із виконавців теми НДР за цим напрямом. Через це виникла потреба узгодити з румунськими фахівцями подальше вивчення окремих компонентів гнусу

і можливості боротьби з ним. Крім того, у процесі підготовки індивідуального монографічного дослідження вченому потрібно було ознайомитися з великою колекцією гедзів Румунії. Відрядження було максимально результативним. Український фахівець побував у великій кількості наукових установ, де йому були виділені робочі місця для обробки колекцій гедзів, за рекомендаціями румунських учених відвідав певні пункти на р. Дунай для порівняльного вивчення умов масового виплоду кровосисних двокрилих на румунському і радянському берегах Дунаю.

За результатами відрядження було сформовано ґрунтовні пропозиції, що мали практичну цінність. Зокрема, учений відзначав досягнуте попереднє узгодження термінів роботи по боротьбі з головними компонентами гнусу, що виключає можливість небажаного зальоту кровосисних комах на радянський берег р. Дунай. Терміни боротьби, методи, заходи мали бути оформлені між міністерствами охорони здоров'я двох країн у відповідності до положення про міжнародну співпрацю. Доречним видавався досвід Румунії із застосування жиру дельфінів як репеленту для захисту сільськогосподарських тварин від нападів гедзів, а також досвід використання бетонованих відкритих зрошувальних каналів, зміцнених над поверхнею землі, оскільки завдяки їхньому використанню не витікає вода з міст стикування і не з'являється заболоченість у каналах, що стають вогнищами виплоду комарів, мокреців, гедзів; такі заходи доречно поширити в степових і напівстепових районах СРСР. Український учений пристав на пропозицію румунської науковиці М. Вайнберг підготувати спільну з нею, а також з К. Бадеску статтю «Гедзі дельти Дунаю» для публікації у виданні «Праці Національного музею історії імені Грігоре Антіпи», аргументуючи це тим, що отримані дані, викладені у публікації, допоможуть встановити терміни боротьби з гедзями. Співпраця Г.В. Бошка і М. Вайнберг дістала подальший розвиток у спільних студіях, присвячених гедзям, в яких дослідники аналізували їх фауну. Г.В. Бошко, як провідний фахівець із гедзів, допоміг уточнити їхній видовий склад.

Г.В. Бошко вважав за доцільне випробувати в боротьбі зі шкідливими комахами (кімнатні мухи, білизняні клопи, блохи, пухойди, тля, кліщі-фітофаги) румунські препарати карбетокс, цимексан, фосфотокор, синтокс, які вже успішно застосовувалися в Румунії, а також придбати через ВООЗ кімнатні автоматичні зволожувачі повітря, що їх бажано мати в лабораторіях, де проводяться експериментальні роботи з живими комахами. Визнаючи цінність отриманих даних від професора Комана з виведення мірмітію (круглих черв'яків) для подальшого їх використання в боротьбі зі шкідливими комахами, учений виказав готовність розповсюдити серед зацікавлених фахівців методику його роботи. Оскільки в Румунії не розробляють біологічні методи боротьби з комахами, які мають медико-ветеринарне значення, а на вченого з 1971 р. покладено виконання такої теми,

запланованої у відповідності до Постанови РМ УРСР від 27 серпня 1968 р. № 453 і Розпорядження Президії АН УРСР від 9 липня 1970 р. № 225 «Розробка біологічних методів боротьби з гнусом (комарами, гедзями та іншими кровосисними комахами у різних зонах УРСР)», український учений вважав за потрібне підтвердити раніше подану заявку до АН СРСР про необхідність його стажування з цих питань у ФРН, а саме у Дармштадському інституті біологічних методів боротьби із шкідниками [24, арк. 22—37].

Наукова новизна полягає в систематизації та аналізі комплексу малодосліджених і почасти недосліджених архівних джерел та здійсненні на їх основі історико-джерелознавчої реконструкції співробітництва українських учених-зоологів з ученими європейських країн хронологічного періоду 1966—1970 рр.

Висновки. Архівні документи засвідчують, що наукові інтереси українських та європейських зоологів щільно перетиналися у вирішенні спільних проблем для країн Європи, зокрема в питаннях боротьби зі шкідливими гризунами і комахами в галузі сільського господарства, що мало практичне значення для економіки. Співробітництво здійснювалося також за напрямом систематики та фауністики, вчені обмінювалися й вивчали зразки для порівняння видів різних регіонів. У рамках європейського співробітництва проводилася спільна робота й обмін досвідом з охорони природи, використання мисливських угідь. Реконструкція клімату та палеофауни всієї Європи і розробки українських учених у галузі палеозоології та еволюції викликали значний інтерес європейських палеонтологів. Найінтенсивніше співробітництво здійснювалося з ученими і науковими установами Польщі, Чехословаччини, Болгарії, Румунії, НДР, Угорщини. Територіальна близькість і спільні наукові інтереси із цими країнами робили його перспективними. Інтенсифікувалася співпраця з Францією, Швейцарією, ФРН. Про зростання міжнародного наукового авторитету українських зоологів свідчить їхня активна участь у міжнародних організаціях та наукових заходах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Індиченко Г.В. Співпраця українських вчених-зоологів з ученими слов'янських країн (1961—1965) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 2020. Вип. 59. С. 188—202. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003887>
2. Шаповал А.І. Документальна спадщина як складова біографічного дослідження (за матеріалами особового фонду академіка О.П. Маркевича) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 2013. Вип. 37. С. 660—672. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nnpnbuimviv_2013_37_59
3. Шаповал А., Коваленко С. Документи особового фонду академіка О.П. Маркевича як джерело вивчення його співпраці з чехословацькими вченими // Пам'ятки. 2012. Т. 13. С. 226—245. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000000222>

4. Національна академія наук України — 100. Головні тенденції розвитку і здобутки: документи і матеріали. Кн. 2, ч. 1: 1946—1970. Київ, 2018. 1088 с.
5. Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України. URL: <https://www.izan.kiev.ua/>
6. ІА НБУВ. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 576. 57 арк.
7. ІА НБУВ. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 600. 68 арк.
8. ІА НБУВ. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 624. 73 арк.
9. ІА НБУВ. Ф. 258, Оп. 1. Спр. 652. 73 арк.
10. ІА НБУВ. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 672. 114 арк.
11. ІА НБУВ. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 545. 8 арк.
12. Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. Відділ наукових зв'язків із зарубіжними організаціями. Спр. 406. 464 арк.
13. ІА НБУВ. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 576. 57 арк.
14. ІА НБУВ. Ф. 258. Спр. 577. 3 арк.
15. ІА НБУВ. Ф. 121. Оп. 2. Спр. 157. 12 арк.
16. Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. Відділ наукових зв'язків із зарубіжними організаціями. Спр. 474. 138 арк.
17. Федоренко А.П. VIII Международный конгресс биологов-охотоведов // Вестник зоологии. 1967. № 6. С. 95—96.
18. ІА НБУВ. Ф. 121. Оп. 2. Спр. 139. 175 арк.
19. ІА НБУВ. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 621а. 18 арк.
20. ІА НБУВ. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 651. 9 арк.
21. ІА НБУВ. Ф. 139. Оп. 3. Спр. 232. 25 арк.
22. Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1970 году. Киев : Наук. думка, 1971. 331 с.
23. ІА НБУВ. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 672. 114 арк.
24. Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. Відділ наукових зв'язків із зарубіжними організаціями. Спр. 629. 111 арк.

Отримано 25 грудня 2025 р.

REFERENCES

1. Indychenko H.V. Spivpratsia ukrainskykh vchenykh-zoolohiv z uchenymy slovianskykh krain (1961—1965) [Cooperation of Ukrainian Zoologist with Scientists from Slavic Countries (1961—1965)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho* [Academic Papers of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. 2020. Iss. 59, pp. 188—202 [In Ukrainian]. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003887>
2. Shapoval A.I. Dokumentalna spadshchyna yak skladova biohrafichnoho doslidzhennia (za materialamy osobovoho fondu akademika O.P. Markevycha) [Documentary heritage as a component of biographical research (based on materials from the personal collection of Academician O.P. Markevich)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho* [Academic Papers of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. 2013. Iss. 37, pp. 660—672. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2013_37_59
3. Shapoval A., Kovalenko S. Dokumenty osobovoho fondu akademika O.P. Markevycha yak dzherelo vyvchennia yoho spivpratsi z chekhoslovatskymy vchenymy [Documents from the personal record group of Academician O.P. Markevich as a source for studying his cooperation with Czechoslovak scientists]. *Pamiatky* [Sights]. 2012. Iss. 13, pp. 226—245. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000000222>

4. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy — 100. Holovni tendentsii rozvytku i zdobutky: dokumenty i materialy. Kn. 2, ch. 1: 1946—1970 [The National Academy of Sciences of Ukraine — 100. The main development trends and achievements. 1946—1970. Book 2. Pt. 1 : Documents and materials]. Kyiv, 2018. 1088 p. [In Ukrainian].
5. Instytut zoolohii im. I.I. Shmalhauzena NAN Ukrainy. Retrieved from: <https://www.izan.kiev.ua/> [In Ukrainian].
6. Fond 258. Inventory 1. Unit 576. 57 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
7. Fond 258. Inventory 1. Unit 600. 68 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
8. Fond 258. Inventory 1. Unit 624. 73 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
9. Fond 258. Inventory 1. Unit 652. 73 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
10. Fond 258. Inventory 1. Unit 672. 114 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
11. Fond 258. Inventory 1. Unit 545. 8 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
12. Fond 251. Inventory “Department of scientific relations with foreign organizations”. Unit 406. 464 fols. Archives of Presidium of National Academy of Sciences of Ukraine.
13. Fond 258. Inventory 1. Unit 576. 57 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
14. Fond 258. Inventory 1. Unit 577. 3 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
15. Fond 121. Inventory 2. Unit 157. 12 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
16. Fond 251. Inventory “Department of scientific relations with foreign organizations”. Unit 474. 138 fols. Archives of Presidium of National Academy of Sciences of Ukraine.
17. Fedorenko A.P. VIII Mezhdunarodnyi kongress biologov-ohotovedov [VIII International Congress of Game Biologists]. *Vestnik zoologii* [Bulletin of Zoology]. 1967. No. 6, pp. 95—96 [In Russian].
18. Fond 121. Inventory 2. Unit 139. 175 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
19. Fond 258. Inventory 1. Unit 621a. 18 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
20. Fond 258. Inventory 1. Unit 651. 9 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
21. Fond 139. Inventory 3. Unit 232. 25 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
22. Otchet o deiatelnosti Akademii nauk Ukrainskoi SSR v 1970 godu [Report on the activities of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1970]. Kyiv, 1971. 331 p. [In Russian].
23. Fond 258. Inventory 1. Unit 672. 114 fols. Institute of Archival Studies of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
24. Fond 251. Inventory “Department of scientific relations with foreign organizations”. Unit 629. 111 fols. Archives of Presidium of National Academy of Sciences of Ukraine.

Received on December 25, 2025

Hanna Indychenko

V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0003-2225-0214

SCOPUS: 57224568416

E-mail: Indychenko@ukr.net

COOPERATION OF UKRAINIAN ACADEMIC SCIENTISTS-ZOOLOGISTS
WITH SCIENTISTS OF EUROPEAN COUNTRIES (1966—1970):
HISTORICAL-SOURCE ASPECT

Purpose of the study. The article analyzes the forms and directions of cooperation between Ukrainian zoologists and scientists from European countries during 1966—1970 on the basis of archival documents. **The methodology of the work** is based on the application of general scientific (analysis, synthesis, comparison, detailing, generalization) and special historical (historical and source studies, archival studies, biographical) research methods. **The scientific novelty** lies in the systematization and analysis of a complex of little-studied and partly unstudied archival sources and the implementation on their basis of a historical and source studies reconstruction of the cooperation between Ukrainian scientists-zoologists and scientists from European countries in the chronological period of 1966—1970. **Conclusions.** Based on the scientific analysis of little-known and partly unstudied archival documents, it was found that the Institute of Zoology of the AS of Ukrainian SSR and its scientific staff actively collaborated with scientists from European countries. The most effective was cooperation with zoologists from Poland, Czechoslovakia, Bulgaria, the German Democratic Republic, the Federal Republic of Germany, Romania, Hungary, and France. During the specified period, the leading specialists of the institution were involved in the activities of international organizations in the field of nature conservation, which indicates their high international authority. It was determined that the most common forms of cooperation were: scientific trips to scientific zoological institutions of European countries, reception of zoologists from European countries at the Institute of Zoology of the AS of the Ukrainian SSR, exchange of literature, collection material, participation in scientific events (conferences, seminars, meetings), international organizations in the field of nature conservation. Cooperation with scientists from European countries turned out to be productive and promising given the territorial proximity and commonality of areas of scientific work, which were of mutual interest to scientists from Ukraine and European countries. This indicates the European integration tendencies of Ukrainian science in the second half of the 60s — early 70s of the 20th century.

Key words: international scientific cooperation, Ukraine, European countries, zoologists, Academy of Sciences of Ukrainian Soviet Socialist Republic, Archives of Presidium of National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Archival Science of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.